

Vláda Angelovců a čtvrtá křížová výprava

Koncem 12. století prožívala byzantská říše hlubokou vnitřní krizi, kterou navíc prohlubovaly dynastické rozpory. Dynastie Angelovců (1195–1204) nezvládla politickou situaci uvnitř státu a neměla úspěch ani v zahraniční politice, ve které se opírala o štaufskou dynastii. Silná decentralizace, jež měla svůj počátek ještě v epoše komnenovské, nabyla takových rozměrů, že byzantský císař bezprostředně ovládal pouze územně malý prostor. Velcí pozemkoví vlastníci se stali v provinciích neomezenými pány a poddaní jim byli vydáni zcela napospas. Hospodářskou krizi způsobovala i nevyváženost jednotlivých byzantských oblastí, jejich administrativní roztržitost, korupce i daňové zatížení obyvatelstva. Tato krizová situace byla dovršena rozkladem byzantské armády a oslabením námořního loďstva. Nedostávalo se peněz na obnovu a výstavbu nových lodí. Rozvinuté pirátství taktéž nepřispívalo ke klidu ve vodách Středozeří. Piráti se rekrutovali z Byzantinců, islámského obyvatelstva a ve velké míře i z italských zběhlých námořníků. Pirátské lodě brázdily vody Středozeřího moře, přepadaly byzantské ostrovy a odvažovaly se loupit přímo v byzantských přístavech. Tak byli postiženi nejen klidní obyvatelé přístavních měst, ale i byzantští rolníci v jejich úrodném zázemí. Oblasti na pobřeží Malé Asie a na Peloponésu stejně jako ostrovy v Egeidě byly vystaveny plenění těchto námořních dobrodruhů. Jedinou autoritou ve Středozeří bylo benátské loďstvo. Bylo rozmístěno v řadě přístavů na pevnině i na ostrovech díky štědrosti, s níž udíleli byzantští císaři – zejména Komnenovci – obchodní privilegia benátské signorii. A tak bývalá byzantská *thalassokratia* (nadvláda nad mořem) byla vystřídána benátskou námořní mocí.

Postavení Byzance nebylo dobré ani z hlediska mezinárodních vztahů, poněvadž impérium nemohlo očekávat podstanou pomoc ze Západu. Vztah ke schismatickým Řekům se nezlepšil, naopak na Západě se záměrně živilo nepřátelství vůči Byzantincům. V živé paměti tu stále byly agresivní plány císaře Manuela I., spojené s výboji do Itálie a na Sicílii. Rovněž benátská signorie vystupovala s ostrou kritikou politiky byzantské říše.

V této atmosféře byla v západní Evropě vyhlášena nová – v pořadí již čtvrtá – křížová výprava. Jejím ideologem byl papež Innocenc III., jenž adresoval výzvu ke křížáckému tažení duchovním, rytířům, baronům a měšťům, ale roku 1199, kdy se měla vojska soustředit, se shromáždili na papežovu výzvu pouze ojedinělí francouzští baroni a velmoži. Mezi prvními byli Theobald ze Champagne, Ludvík

z Blois a hrabě Flanderský se svými vazaly. Teprve během roku 1200 je následovali velmoži ze severní Francie.

Válečné přípravy na výpravu do Levanty byly tentokrát organizovány v Benátkách pod přímým vedením dóžete Enrika Dandola, ctizádostivého starce a zapřísáhlého nepřítele říše na Bosporu. Smlouva o přepravě vojska na Východ byla připravena na duben roku 1201. Podle ní měla republika sv. Marka zajistit na benátských lodích místa pro 4 500 rytířů, 9 000 jízdních a 20 000 pěších vojáků. Křížákům bylo vyměřeno zaplatit 85 000 marek ve stříbře. Benátčané uzavřeli s francouzskými feudály dohodu, že připojí k výpravě padesát válečných lodí, ovšem za podmínky, že dostanou polovinu kořisti.

Prvním cílem tažení byl Egypt, kde Benátčané očekávali úspěch v boji proti Saladinovi. Z hlediska ideologie křížových výprav mohl ovšem prostý účastník stěží pochopit, že má právě v Egyptě bojovat za osvobození Kristova hrobu z rukou muslimských nevěřících.

Uprostřed jednání o financování výpravy zemřel velitel vojsk Theobald ze Champagne. Vedení bylo svěřeno italskému hraběti Bonifácovi z Montferratu, jehož osud byl tradičně spjat s Levantou a s Byzancí: jeho otec obdržel od císaře Manuela jako léno Soluň. Bonifác byl nadto osobním přítelem následníka Jindřicha VI., Filipa Švábského, kterého navštívil, aby se pokusil zlomit ostří nepřátelství mezi ním a papežem Innocencem III. Poselství, se kterým se dostavil později Bonifác Montferratský k papeži, již obsahovalo návrh, aby výprava nesměřovala do Svaté země, ale do Byzance.

Během roku 1202 se vojsko pomalu a se značným zpožděním shromažďovalo v Benátkách. Značná část bojovníků se do Benátek nedostavila, ale rozhodla se zorganizovat si vlastní přepravu přes Marseille. Benátčané však vyžadovali zaplacení poplatků i za ty účastníky výpravy, kteří se nedostavili. Vojáci zatím celkem pohodlně tábořili na ostrůvku San Nicolo de Lido a stále více a více se zadlužovali, až jejich dluh dosáhl výše 34 000 marek ve stříbře. Benátský dóže Dandolo navrhl křížákům, aby se zbavili dluhu dobytím města Zadaru, čímž by pomohli Benátčanům zničit jednoho z jejich důležitých rivalů v oblasti dalmatského pobřeží. Zadar byl křesťanským městem, starou benátskou kolonií, která přešla v roce 1186 pod nadvládu uherského krále. Po bouřlivé diskusi na náměstí sv. Marka v Benátkách byl posléze návrh dóžete přijat. V přístavu zavládl čilý ruch a počátkem října roku 1202 vyplulo loďstvo, jež nemělo dosud ve Středozeřímo období: skládalo se z 200 lodí, z toho bylo 60 galér. V listopadu zakotvilo před Zadarem. Znovu vzplály diskuse o smyslu výpravy proti křesťanskému městu, zvláště mezi rytíři a prostými vojáky. Papež Inocenc pohrozil těm, kteří se zúčastní obléhání města, exkomunikací. Sám Bonifác Montferratský nebyl při obléhání Zadaru, který 24. listopadu roku 1202 kapituloval. Po jeho pádu se křížácké vojsko rozhodlo, že zde přezimuje.

Bonifác Montferratský se objevil v Zadaru až v prosinci. Zřejmě v tutéž dobu se dostavili do města i poslové Filipa Švábského s návrhem, aby na byzantský trůn

byl dosazen Alexios Angelos, syn Isaakia Angela, který byl svržen a oslepen v roce 1195. Alexios Angelos byl svým způsobem tragickou postavou byzantských dějin. Původně byl vězněn spolu se svým otcem Isaakiem a po propuštění uprchl v přestrojení do Itálie, aby tam hledal pomoc u svého švagra Filipa Švábského a své sestry Ireny.

Iniciativní Alexios Angelos navštívil i papeže a jeho zástupci přišli do Benátek. Jeho žádost o urovnání vnitřních záležitostí v Byzanci v jeho prospěch byla tehdy zamítnuta.

Na přelomu let 1202–1203 nabyla však tato žádost pro křižáky shromážděné v Zadaru nového smyslu. Přitahovala je zřejmě vidina bohatého legendárního města na Bosporu. Jednání mladého Alexia přineslo však později Byzanci těžké důsledky finančního rázu. Princ slíbil křižákům za pomoc částku 200 000 marek ve stříbře. Zavázal se dále, že bude zásobovat vojsko po celý další rok, a konečně se uvolil podpořit křižáky postavením desetitisícové byzantské armády, jestliže bude uveden na trůn.

Návrh tak lákavý pro křižácké vojsko byl naprosto nezodpovědný vůči byzantské říši vzhledem k tomu, že státní pokladna zela prázdnotou. V křižáckém vojsku vyvolal diskusi. Baroni s ním souhlasili, zatímco velká část rytířstva i duchovenstva a hlavně prostí vojáci jej odmítali. Bez výhrad jej přijímali pouze Benátčané. A tak se v Zadaru opakovala situace, k níž došlo již dříve v Benátkách. Benátčané tvrdili, že vojsko nemá dostatek peněz na cestu do Svaté země a že je nutné přistát blíže, konkrétně v Konstantinopoli. V dubnu roku 1203 se loďstvo pohnulo dále na jih a zakotvilo na ostrově Korfu (Kerkyra). Mladý Alexios Angelos se výpravy rovněž zúčastnil. Podle kronikáře Villehardouina došlo na Korfu znovu k výměně názorů, zda pokračovat do Konstantinopole či do Palestiny. 24. května 1203 vypluli křižáci z Korfu ke Konstantinopoli. Výprava se zastavila krátce u ostrovů Euboia a Andros a to zřejmě proto, že Alexios Angelos tu potřeboval vybrat daně. Vojsko se dostalo bez potíží do ústí Dardanel a vplulo do Marmarského moře. S ohromením se křižáci dívali na mohutné hradby a věže tehdejšího evropského města měst. Výraz jejich údivu zachovali křižáčtí kronikáři. K vylovení došlo v Chalkedonu a v Chrysopoli na protilehlé straně Bosporu.

Byzantský uzurpátor trůnu Alexios III., bratr oslepeného Isaakia, nečinil žádné přípravy k obraně města. Vyslal ke křižákům posly se vzkazem, že je ochoten jim pomoci při tažení do Svaté země, ale nehodlá se vzdát trůnu bez boje. Místní obyvatelstvo však nezahořelo pro mladičkého Alexia, když byl manifestačně předveden na jedné z galéri.

Benátské loďstvo se připravilo k útoku a dosáhlo hned napoprvé značného úspěchu. Bylo dobyto Galaty, kterou od Konstantinopole odděloval jen záliv Zlatý roh. Snadné vítězství Benátčanů ukázalo, v jak špatném stavu bylo byzantské loďstvo. Poté křižáci uvolnili řetězy, které tvořily osvědčenou a spolehlivou zábranu při vstupu do Zlatého rohu, a dostali se do málo chráněných a zranitelných míst. Narušili tím podstatně obranný konstantinopolský systém. Nato pohyblivé benát-

ské galéry zničily trosky byzantského loďstva. V další fázi dobývání Konstantinopole zůstávali Benátčané na galérách a vojsko vybavené pro boj na pevnině se soustředilo v severní části Konstantinopole pod císařským palácem Blacherny.

K rozhodnému boji mělo dojít 17. července. Vojenské operace řídil sám dóže Dandolo, který se přiblížil s loděmi těsně pod hradby. Za pomoci žebříků na korábech se benátskému vojsku podařilo pevně se zachytit na některých baštách. Na odpor se jim postavili odvážní příslušníci císařovy gardy, kterou tvořili dánští a angličtí žoldnéři. Benátčané poté zapálili okrajové části města a setrvali na dobytých baštách a věžích.

Alexios III. dlouho váhal a nepodnikal nic ve prospěch aktivní obrany města. Posléze se rozhodl shromáždit všechny ozbrojené síly a vytáhl s nimi z města proti menší nepřátelskému vojsku, kterou tvořily francouzské oddíly. Dóže Dandolo však přispěchal Francouzům na pomoc. K rozhodné bitvě nedošlo a byzantské vojsko se opět stáhlo za hradby.

Další dramatické události přinesla až následující noc. Císař Alexios III. po poradě se svými nejbližšími hodnostáři vzal z pokladny nejcennější klenoty a spolu se svou dcerou opustil město, v němž zanechal nejen bezradné vojáky a poddané, ale také manželku a příbuné. Jeho útek otevřel oslepenému excísařovi Isaakiovi Angelovi cestu z vězení přímo na císařský trůn. Tím se také vytvořily předpoklady pro jednání s křižáky.

Zástupci křižáků hned při prvním setkání s Isaakiem požadovali bezostyšně a sebevědomě to, co jim lehkovážně nasliboval jeho syn Alexios. Isaakiovi tudíž nezbývalo nic jiného, než přistoupit na podmínky západních rytířů, z nichž část pronikla bez boje do Konstantinopole. Princ Alexios byl 1. 8. 1203 korunován a prohlášen za spolucísaře Isaakia Angela. Velká část křižáckého vojska však zůstala ležet před Konstantinopolí, protože bylo dohodnuto, že v září padne rozhodnutí o další cestě do Svaté země. Alexios IV. se obával ztráty trůnu, sám žádal křižáky, aby zůstali u Konstantinopole. Ti byli velice ochotni zde přezimovat, ale dožadovali se zaplacení dávek a dluhů, které jim byly slíbeny. Protože však v byzantské pokladně nebyla tak velká hotovost, museli oba císaři sáhnout k vypsání nových dávek, což postihlo hlavně obyvatelstvo Konstantinopole a okolí. Nové daňové opatření se setkalo s velkou nevolí. Navíc vzbudila pobouření skutečnost, že drahé kovy určené pro křižáky byly získány z církevních a klášterních pokladů. Nenávist domácího obyvatelstva vůči západním vetřelcům se vyostřovala. Osleplý císař Isaakios Angelos nebyl již schopen žádné aktivity. Jeho syn Alexios IV. vojensky zasáhl u Adrianopole proti svému strýci Alexiovi III. a zastavil pronikání Bulharů v této oblasti. Po této výpravě byly dlužné částky spláceny křižákům ještě liknavěji.

V lednu roku 1204 se situace vyhrotila. Rozhořčený konstantinopolský lid ultimativně vyžadoval změnu na císařském trůně. V chrámu Boží Moudrosti se konalo několikadenní shromáždění, během něhož byl prohlášen novým císařem mladý Nikolaos Kanabos. Alexios IV. se obrátil o pomoc k západním spojencům;

to jej však zbavilo opory u řady byzantských velmožů, kteří provedli palácový převrat a připravili cestu Alexiovi Dukovi, zvanému Murtzuflos (Zachmuřený), pravnukevi císaře Alexia I. Komnena a zeti uprchlého císaře Alexia III. Poměry byly neudržitelné. Jedinci, kteří se dostávali na krátkou dobu k moci, představovali vždy jen část byzantské společnosti. Rychlé střídání na byzantském trůně bylo projevem rozkladu politické moci. Murtzuflos začal postupovat velmi tvrdě. Dal Alexia IV. uvěznit a posléze ve vězení uskrtil. Za záminku si vzal skutečnost, že Alexios IV. povolal do říše Latiny. Podobně zemřel ve vězení i Isaakios Angelos a úplně beze stopy zmizel lidem provolaný Nikolaos Kabanos. Murtzuflos byl představitelem strany nepřátelské Latinům a chtěl proti nim vojensky zasáhnout. Nejprve posílil opevnění města a ujal se úlohy velitele zbytků vojenských byzantských oddílů. Křížáci pak sledovali už jen své zájmy. Nechtěli déle nechat město v ruku loutkového císaře, ale pojali záměr získat je pro sebe.

V březnu roku 1204 se oblehatelé dohodli o dalším postupu i o způsobu dělení kořisti. Benátčané, kteří byli hlavními organizátory celé akce, si vyměnili tři čtvrtiny jako odškodnění za pohledávky vůči Francouzům. Zároveň žádali obnovení všech svých privilegií vydaných byzantským císařem. Pány říše se měli stát západní feudálové, mezi něž měla být Byzanc rozdělena formou lén. Po této smlouvě definitivě padla myšlenka výpravy do Svaté země.

13. dubna 1204 vpadli křížáci do Konstantinopole. Město jim skýtalo kořist nesrovnatelně větší, než jakou mohli najít v islámském světě. Nastalo třídní drancování paláců, domů, kostelů, klášterů i obydlí prostých obyvatel. Jásavý tón autora franské kroniky Geoffroye Villehardouina výrazně kontrastuje se smutným líčením očitého svědka této porážky, byzantského historika Nikety Choniata: „V onen den, kdy město padlo, vpadli dobyvatelé do všech domů, loupili vše, co našli, a nutili obyvatele, aby jim ukázali skrýše: některé tloukli, některé vzali na milost, ale všechny ohrožovali. Když dosáhli majetku, pídili se po jiném a nutili vlastníky domů, aby jim přinášeli další. Nešeřili nikoho a nic majitelům neponechávali. A nepovolili jim dokonce ani používat jejich obydlí a společně s nimi jíst, nýbrž s opovržením odmítali každé soužití s Romaji (tj. s Byzantinci), uráželi je, vyloupili je a poté je vyhnali z jejich příbytků. Velitele křížáků rozhodli, aby obyvatelstvo opustilo město. V sevřených skupinkách odcházeli obyvatelé z města, zahaleni v hadrech, vysílání hladem, s bledými, smrtelně vpadlými obličejí a krvácejícíma očima, neboť plakali více krev než slzy. Jedni naříkali pro svůj majetek, jiným se zdála ztráta majetku nejméně bolestnou a naříkali, poněvadž jim někdo uloupil dospívající dceru a zneužil ji, nebo proto, že ztratili svoji manželku. Tak táhli svou cestou, každý oplakávaje jinou bolest...“ Tehdy ukořistili a na Západ odvedli křížáci i mnohá díla antického a byzantského umění, četná umělecká díla a rukopisy však byly nenávratně ztraceny.

Vznik Latinského císařství

Dramatické události čtvrté křížové výpravy hluboce zasáhly do dalšího vývoje byzantské společnosti. Na troskách dosavadní byzantské říše se vytvořilo Latinské císařství, které trvalo do roku 1261. Latinským císařstvím bylo nazváno proto, že jeho zakladateli byli západní rytíři, jejichž oficiálním jazykem byla latina a kteří sami se nazývali „Latiny“. Západním dobyvatelům se ale nepodařilo zmocnit celého území impéria. Řecká moc zůstávala zachována ve třech nezávislých státech: v Epirském despotátu, v Trapezuntském císařství a v Nikajském císařství, které bylo z nich nejmocnější. Rozkládalo se v severozápadním cípu Malé Asie, v oblasti mezi Nikaiou a Smyrnou.

Měsíc před dobytím Konstantinopole se sešli pod jejími hradbami hlavní velitelé křížáckého vojska spolu s Benátčany vedenými dóžetem Enrikem Dandolem, aby se dohodli o dělení byzantské říše. Prvá verze dohody je známa v pramenech jako *Partitio terrarum Imperii Romaniae*. Nejdříve se přistoupilo k volbě císaře. Byla vytvořena rada složená ze šesti franských představitelů a ze šesti předních Benátčanů. Předpokládalo se, že se císařem stane hlavní velitel výprav Bonifác z Montferratu, ale dóže Enrico Dandolo spolu s franskými rytíři prosadili volbu Balduina Flanderského. Slavnou korunovací dne 16. 5. 1204 v chrámu Boží Moudrosti provedli latinskí hodnostáři v čele s nově jmenovaným latinským patriarchou, Benátčanem Thomassem Morosinim.

Balduin Flanderský obdržel jako císař čtvrtinu území, o další tři čtvrtiny říše se rozdělili franští obyvatelé a Benátčané. Balduinovi připadla Thrákie, severozápadní část Malé Asie, Bospor, Hellespont a dále Lesbos, Chios a Samos v Egejském moři.

Bonifác z Montferratu, jemuž byla přiřčena část Malé Asie, usiloval i o území v Evropě. S vypětím sil dobyl Soluň a založil království soluňské, k němuž náležely i přilehlá Makedonie a Thessálie.

Největších zisků na dobytém byzantském území dosáhli Benátčané; jejich cílevědomý dóže Enrico Dandolo střežil a žárlivě bránil pozice benátské signorie. Benátská republika měla pod svou správou území v Epiru, Akarnánii, Aitolii. Na Peloponésu se opírala o dva význačné přístavy Koron a Modon. Po roce 1205 získala Dyrrhachion (Drač) a Ragusu (Dubrovník). Dále jí podléhaly Iónské ostrovy, Kréta jí sloužila jako obilní základna, patřila jí většina ostrovů v egejském archipelágu, z nichž nejdůležitější byla Euboia, ostrovy Andros a Naxos a nejdůležitější přístavy v pontské oblasti a v Marmarském moři: Kallipolis, Raidestos, Herakleia. Ve vnitřní Thrákii náležela Benátkám i Adrianopol. Podobně bylo rozděleno i samo město Konstantinopol, kde Benátčanům náležely tři osminy, pět osmin získal Balduin Flanderský. Benátčané se tak stali námořní velmocí ve Středozemním moři a nic jim již nebránilo volně provozovat obchod od západního Středozeří až po Konstantinopol. Tuto základnu své koloniální politiky pak udrželi až do osmanské invaze v 15.–16. století.

Vedle těchto velkých územních celků vznikala řada drobných feudálních knížectví, spočívajících na lenním systému. Frankové rozšířili na byzantském území lenní vztahy v té podobě, jak se vyvinuly v jejich mateřské zemi. Knižectví, jež se vytvořila, zejména v oblasti středního a jižního Řecka, byla ve velmi volném vztahu k latinskému císaři. Attiku s Athénami a Boiotii spravoval Burgund'an Otto de la Roche, který měl titul vévoda athénský a thébský. Byl zpočátku vazalem soluňského krále. Později se stal vazalem římského papeže a byla mu přirčena i část Peloponésu s městy Argos a Nauplion. Negropontos na Euboií byl franským lénem, avšak od roku 1209 se tento význačný přístav dostal pod vliv benátské obchodní republiky.

Na Peloponésu, zvaném v této době též Morea, bylo vytvořeno Achajské knížectví, které bylo pod správou Guillaumea Champolitta a Geoffroye Villehardouina, synovce stejnojmenného franského kronikáře. Na tomto území došlo k nehlubšímu prolnutí byzantských a franských feudálních forem v ekonomickém životě. Tento svébytný synkretismus se obrazil i v dobové literatuře.

Rozdělení byzantské říše mezi franské dobyvatele a benátskou republiku se však neobešlo bez problémů a dramatických konfliktů. Bonifác Montferratský a Balduin Flanderský nežili ve vzájemné harmonii stejně jako vládcové jednotlivých feudálních knížectví. Bylo pochopitelné, že se vyvinul velice napjatý vztah mezi bývalou vládnoucí byzantskou feudální vrstvou a západními dobyvateli. Kladnější vztah k ní měl pouze Bonifác Montferratský, který byl spjat s řeckou aristokracií svým původem. Balduin však neprojevoval nejmenší ochotu sblížit se s byzantskými archonty.

Velice nepřátelsky se postavili Byzantinci vůči latinské vládě v Thrákii. S podporou porobeného byzantského obyvatelstva počítal nový bulharský car Kalojan, když přitáhl s vojskem k Adrianopoli. V dubnu roku 1205 došlo u Adrianopole k bitvě, v níž byl latinský císař Balduin Flanderský zajat. Byl uvězněn ve věži carského paláce v Trnovu, kde podle legendy i zemřel.

Přes velký úspěch, kterého bylo ve čtvrté výpravě dosaženo, se hlavní účastníci tažení do Konstantinopole netěšili dlouho ze svých trofejí. Po smrti Balduina Flanderského zemřel dříve Enrico Dandolo, který jen zázrakem unikl z prohrané bitvy u Adrianopole. Zřejmě pak zahynul cestou do Konstantinopole na následky válečných útrap. Podobně skončil i Bonifác Montferratský, který sice nadále ovládal severní a střední Řecko, ale padl roku 1207 v bitvě u Soluně. Inspirátorem tohoto konfliktu byli opět nespokojení Bulhaři. Z arény evropské politiky odešel Filip Švábský, který byl v roce 1208 zavražděn v Bamberku, i dobrodruh Alexios Dukas Murtzuflos, marně hledající útočiště u svého tchána Alexia III., který jej nejdříve licoměrně přijal a poté dal oslepit. To však nestačilo; slepého vzdorocísaře se zmocnili Latinové, odsoudili jej pro vraždu Alexia IV. svrhli z triumfálního sloupu na konstantinopolském náměstí. Způsoby, jimiž Latinové fyzicky likvidovali své odpůrce, si v ničem nezádali s tvrdými metodami Byzantinců. Jediný, kdo klidně dožil svůj život, byl v zajetí vojska Bonifáce Montferratského, byl

Alexios III. Ze západních organizátorů čtvrté křížové výpravy měla velký prospěch papežská kurie. Západní církvev se znovu snažila prosazovat autoritu na dobytém byzantském území.

Po smrti Balduina Flanderského nastoupil na císařský trůn Jindřich Flanderský (1206–1216), který se snažil upevnit své pozice v Konstantinopoli rozvíjením přátelských vztahů s byzantskou aristokracií. Rozdával jí léna a tím si ji politicky zavazoval. Jedním z největších byzantských feudálů, který dostal velké lenní údíly v oblasti Adrianopole a v Thessálii, byl známý velmož Theodoros Branas. Flanderské vládce v Konstantinopoli vystřídala francouzská šlechta, (rody de Courtenay a de Brienne), která se udržela na Bosporu do konce čtyřicátých let 13. století, do doby, v níž začínala byzantská rekonquista.

Společensko-ekonomické důsledky čtvrté křížové výpravy

Expanze západních dobyvatelů na území byzantské říše měla své vojenské, politické a ekonomicko-demografické důsledky. Ekonomické vztahy se nadále rozvíjely diferencovaně podle toho, zda v určité oblasti přetrvaly byzantské ekonomické formy, nebo zda převládaly formy lenních vztahů, které s sebou přinesli křižáci. Místy se prosazovaly i zvyklosti benátské signorie. Tuto skutečnost je třeba brát v úvahu, chceme-li lépe porozumět variabilitnosti ekonomických vztahů a společenského vývoje na dobytém byzantském území. Problém vzájemné konfrontace forem západoevropského a byzantského feudalismu je velice aktuální, poněvadž se ještě setkáváme s tvrzením, že Byzanc před příchodem křížáckých vojsk neznala formy a instituce typické pro feudální řád a že jeho nositeli byli až západoevropští dobyvatelé.

Byzantská společnost na přelomu 12.–13. století žila z ekonomických základů, jež byly vybudovány za dynastie Komnenovců. Byla společností převážně agrární. Moc byla v rukou velkých světských i církevních feudálů v čele s císařským dvorem. Řada pramenů vypovídá o existenci velkých pozemkových vlastníků (archontů), kteří drželi pozemkové údíly (pronie). Vládnoucí byzantská vrstva ještě před příchodem křížáků vlastnila pozemkové domény a zároveň jí byla přidělována místa v administrativě. Podle toho se objevily titulatury aristokracie, např. *archon thematikos*, což byl nositel církevní funkce, a *archon tagmatikos*, který byl vojenským velitelem ve vysoké funkci. Kromě toho se v této době objevuje bohatá škála hodností a titulatur kolem císařského dvora, založená na příbuzenských vztazích k císaři. Vysoký administrativní aparát byl ovládán klanem, do něhož se pronikalo jen sňatkovou politikou. Důležitou roli začali hrát nejen bezprostřední následníci a dědici panovníka, ale i jejich švagrové a tchánové ze strany jak císaře, tak i císařovny. Např. hodnost *sebastokrator* byla vyhrazena pro císařovy příbuzné a *gambros* (zeť, švagr) pro nejbližší příbuzné císařovny. Zápornou stránkou narůstající politické moci archontů vybavených plně vojenskou, administrativní a ekono-

mickou pravomocí byly separatistické tendence, které se již začaly prosazovat za dynastie Komnenovců, ale plného rozsahu dosáhly až v období angelovské dynastie.

Při rozdělování a udělování půdy na dobytém byzantském území neaktivněji vystupovali franští rytíři a velitelé vojska (franc. *sergents*). Mezi ně byly rozděleny fiskální domény, císařské statky a domény bývalého konstantinopolského dvora. Mnoho lén však bylo v této části uděleno i byzantským archontům za vojenskou pomoc a spolupráci. Jádrem morejské aristokracie tvořili *ligii* (vazalové baronů, franští či byzantští), kteří byli vázáni vojenskou povinností. Na Peloponésu bylo celé dobyté území rozděleno asi na 500–600 lén.

Rytíři, kteří přicházeli z různých částí západní Evropy, zaváděli nové pořádky, rozvinutý lenní vazalský systém západního typu, seigneurální vztahy. Někde navazovali na domácí rozvinutý proniární systém, jinde budovali lenní vztahy bez kontinuity s původním vývojem. Geoffroy Villehardouin, jeden z hlavních kronikářů čtvrté výpravy, je prvořadým pramenem pro poznání tohoto vývoje. Z jeho *Pamětí* lze konstruovat složení účastníků Flander a Hainaut, z hrabství Champagne, z Blois a z Clermontu.

Docházelo k tomu, že řečtí archonti se stávali vazaly franských feudálů. Tato infiltrace pomalu zasahovala do větší hloubky feudální byzantské vrstvy, jejíž příslušníci si své ztracené pozice snažili udržet spoluprací s dobyvateli a zpevnit je i uzavíráním smíšených manželství. Zvláště výrazně se tento rys projevil na Peloponésu. V tamních pramenech nacházíme pro příslušníky smíšených manželství termín „gasmulové“. Řecká byzantská aristokracie směla zůstat na svých pozemcích buď odměnou za spolupráci s podmínkou, že je bude pravidelně obhospodářovat, nebo dostávala novou půdu. (tzv. *gonikon*), což odpovídá západnímu lénu (*fief*). Byzantští feudálové se tak dostávali do kategorie lidí vázaných přísahou (*hommage*). Tento důstojný ceremoniál probíhal v Andravidě na Peloponésu. Zdejší gotické oblouky jsou dnes posledním svědectvím velké slávy tamnějšího franského panství.

Rozdíly mezi Latiny a Byzantinci spočívaly v tom, že léno např. morejského peloponéského rytíře přecházelo na nejstaršího syna, ale léno řeckého archonta bylo rozděleno mezi syny a dcery, a to rovným dílem. Následkem bylo značné štěpení a dělení pozemkové majetku, zatímco latinské léno zůstávalo podle typické západoevropské formy celistvé.

Z narativních pramenů i z byzantských katastrů je známo, že na těchto feudálních údělech pracovalo závislé obyvatelstvo, jež Řekové nazývali *villani*. Tito závislí rolníci byli bezprávní a nemohli odejít od svého pána, který rozhodoval i o jejich osobním životě, např. o uzavření sňatku. Zemřel-li *villanus* bez potomka, připadl jeho pozemkový podíl pánovi. Žena, která se provdala za villana, ztrácela majetek i svobodu, což nápadně připomíná ustanovení barbarských zákoníků známých z 6.–7. století z území dnešní Francie a Španělska. Ještě horší postavení měli *vicarii*, kteří nevlastnili žádný majetek a po třiceti letech služby u pána (*seigneur*)

se stali poddanými. Žádal-li však jejich předchozí pán, aby se k němu vrátili, museli tak učinit. Povinnosti poddaných villanů byly zaznamenány v katastrech (pozemkových knihách). Poddaný musel platit peněžní rentu (*akrostich*), která závisela na tom, jak velký úděl obdělával. K rentě se vázaly i povinnosti naturální, robota (*angareia*). Povinnosti v úkonech, které byly přísně vyžadovány, se týkaly hlavně udržování pevností, neboť Frankové důsledně dbali o údržbu pevnostního systému. Z jejich působení na Peloponésu se dochovala pestrá mozaika středověkých pevností, hradů zcela nově vybudovaných i obnovených starých byzantských pevností.

Kromě feudální vrstvy ze Západu však přicházeli na byzantské území i nešlechtické vrstvy, neurození Latinové zejména italského původu, kteří jsou v pramenech označováni termínem *burgenses*. Velká část z nich byli bankéři a obchodníci z Florencie a ze Sieny, kteří pronikli i do peloponéské aristokratické vrstvy. Všechny tyto proměny jsou zachyceny v právníké sbírce *Assises de Romanie*, jež byla pořízena podle vzoru jeruzalémských assis. Jedná se o soubor právních norem týkajících se vazalských práv a povinností.

Benátčané se při usazování v Byzanci snažili zachovávat dřívější pořádky. Respektovali původní dávky a daně, které obyvatelé platili vládnoucí byzantské vrstvě. V Egeidě, zejména na Krétě a ve velkých přístavech Peloponésu, způsobili Italové velké demografické proměny. Jestliže na území „Romanie“, jak Italové nazývali Byzanc, před čtvrtou křížovou výpravou žil v přístavech malý počet italského obyvatelstva, po roce 1204 byla latinská složka nesmírně posílena a podstatně diferencována. V pramenech nacházíme jednak bohaté italské benátské rody (*milites*), dále nešlechtické obyvatelstvo zabývající se většinou obchodem (*burgenses*) a rolníky živící se obděláváním půdy (*coloni*). Většina obyvatelstva italského původu však dávala přednost životu v opevněných přístavních městech, kde se necítila tolik ohrožována porobenými byzantskými usedlíky.

Podobně jako docházelo k integraci mezi byzantským a franským obyvatelstvem, došlo po roce 1204 ke stejnému procesu mezi obyvatelstvem byzantským a benátským na Krétě a na ostrovech Naxos, Tenos a Mykonos. Ekonomické zvyklosti se sice změnily, ale vytvořila se nová sociální stratifikace. Zdá se, že tento proces probíhal rychleji na Krétě než na Peloponésu a v jiných částech Řecka, jak na to ukazuje vzájemná spolupráce řeckých archontů s benátskými šlechtici. I na Krétě tvořili velkou skupinu obyvatelstva gasmulové, potomci smíšených manželství. Smíšená manželství i nelegitimní svazky mužů a žen italského a řeckého původu byly tak časté, že benátská signorie na Krétě vydala zákaz uzavírat sňatek s řeckými ženami. Bála se o léna a majetek, který sňatkem přecházel zpět do rukou Řeků.

Církevní život v období Latinského císařství byl velice komplikovaný. Papež Innocenc III. předpokládal po dobytí Konstantinopole, že bude snadné uzavřít s poraženými schizmatickými Řeky unii, a usiloval o naplnění svého snu. Tatam byla klatba, kterou kdysi vyřkl nad dobyvateli Konstantinopole. Papežská kurie ji inscenovala, aby si jako Pilát umyla ruce nad rozporuplnou situací na Bosporu. Hlavním účelem klatby bylo potrestat Benátčany. Papežská kurie zahájila nyní politiku zaměřenou na získání moci v Orientě.

V byzantské církevní správě došlo k citelným proměnám. Většina vysokého a vzdělaného kléru odešla do Nikaie a ti, kteří zůstali, neústupně setrvali na pravoslavné víře. Hlavním představitelem a novým patriarchou v Konstantinopoli se stal Thomasso Morosini (1204–1211), pocházející z bohatého benátského rodu. Byzantští duchovní, diakoni a kazatelé v provinciích od počátku vytvořili pevnou hradbou vůči dobyvatelům, zejména pak proti latinskému kléru. Zaujímalí sice podřadné místo v diecézích, ale byli jediným uchovatelem řeckého jazyka. Tento nižší klérus podléhal zdanění a musel se podílet i na rentě v úkonech. Bylo však pozoruhodné, že výše uvedenou pozemkovou daň (*akrostich*) museli platit nejen byzantští, ale i latinští duchovní a že jejím základem bylo zdanění, které zavedl císař Alexios III. Angelos. Navíc však byl nad byzantským klérem ustanoven latinský soud, který byl zrušen až v roce 1222.

Jiná situace se vytvořila v známém komplexu byzantských klášterů na Athosu. Athoské kláštery v čele s klášterem Iberským se jako celek postavily proti křižákům. Marně však žádali duchovní klášterů o ortodoxního patriarchu, čehož dosáhli jejich církevní bratři v Jeruzalémě a v Antiochii. Innocenc III. jejich žádost ponechal bez odpovědi. Podobně jako světský majetek bylo i klášterní vlastnictví rozděleno do lén. Jednou z nejbohatších diecézí bylo patraské arcibiskupství, které vlastnilo 32 lén.

Zároveň s omezením moci hlavních athoských klášterů i velkých arcibiskupství začali pronikat do Byzance františkáni, dominikáni a cisterciáci jako prodloužená ruka a stále bdící oko papežské diplomacie. Františkáni se usadili přímo v Konstantinopoli, cisterciáci nedaleko Athén v Dafni, kde přežili až do 14.–15. století. Církevní řády poskytovaly papežské kurii nepostradatelné informace o politické situaci uvnitř Byzance i v Levantě.

Žádnému ze šesti latinských patriarchů v Konstantinopoli se však nepodařilo, ač o to nesmírně usilovali, uzavřít s Řeky unii. Možná, že k neúspěchu přispěl známý antagonismus mezi Francouzi a Benátčany uvnitř Latinského císařství a z něj vyplývající nejednotný postup vůči porobeným Řekům. Nepřátelství mezi Francouzi a Benátčany vedlo totiž k zápasu o kontrolu patriarchátu v hlavním městě na Bosporu. Rozladěný papež proto usiloval spíše o dialog s porobenými Řeky. Byl to však experiment bez výrazného úspěchu. Mnohem pozitivnějšího výsledku dosáhl papež v Srbsku a v Bulharsku, kde nakrátko došlo k obnovení latinského patriarchátu, ovšem za slib královské koruny.

Nikajské císařství

Na bývalém byzantském území se po roce 1204 vytvořily mocenské útvary, v nichž se udržoval a rozvíjel odpor a protest vůči latinským dobyvatelům.

Na severozápadě Malé Asie vzniklo mezi Nikaiou a Smyrnou Nikajské císařství, kam se uchýlila většina feudálních špiček i prostého obyvatelstva z Konstantinopole.

le. Na Balkáně se vytvořil Epirský despotát s centrem v západním Řecku. Jeho odpor vůči Latinům byl povzbuzován četnými povstáními byzantských rolníků a nadto jej podporovali i Bulhaři. V jihovýchodní oblasti Černého moře se rozkládal svérázný útvar Trapezuntského císařství. Dynastie, která nastoupila v Epirském despotátu, navazovala bezprostředně na vládnoucí rod Angelovců. Dynastie Trapezuntského císařství odvozovala svůj původ od Komnenovců.

V Nikaii se dostal do popředí Theodoros Laskaris, zeť Alexia III. Angela, který zaujímal již dříve na konstantinopolském dvoře důležité postavení v blízkosti císaře a obdržel proto titul despoty. Měl za ženu druhou dceru Alexia III. Annu. V Malé Asii si svým vystupováním získal vážnost a úctu v boji proti Latinům, když se postavil do čela vojska bojujícího s křižáky u Brussy. Poté byl korunován patriarchou Ioannem X. Kamaterem nejen za nikajského císaře, ale za císaře římského, tj. byzantského (*basileus ton Romaion*, 1208–1222). Titul „římský“ císař manifestoval kontinuitu a návaznost na dědictví i tradici byzantských rekonquistů. Nikaia byla od počátku považována za hlavní útočiště Byzantinců v boji proti křižákům. V ní se uchovalo povědomí kontinuity byzantského státu a pravoslaví a jednoty byzantské říše. Nikajští vládcové tak představovali od počátku byzantskou vládu v exilu.

Nikajské císařství si své území muselo zabezpečit jak proti Latinům ze západu, tak proti Seldžukům, kteří ohrožovali nové nikajské území z jihovýchodní Anatólie. Proces upevňování politických a ekonomických vztahů probíhal za neustálého napětí na obou hranicích. Zvláště trvalé seldžucké útoky ohrožovaly toto nové centrum. Seldžuci napadali západní část Malé Asie, pustošili úrodné pobřeží a vysídlovali obyvatelstvo. Proto se Theodoros I. Laskaris pokusil zabránit dalším islámským invazím vytčením hranice mezi nikajským a seldžuckým územím. Dosáhl toho bitvou u Antiochie v roce 1210–11. Antiochie Pisidijská se poté stala nejjižnějším místem na půdě nikajského státu. Nikaii náleželo úrodné západní pobřeží s městy Nymfaion, Smyrna, Magnesia a Pergamon. V severní části se prostírala k přístavu Amastris na Černém moři a dále k Paflagonii, kde sousedila s Trapezuntským císařstvím. Strategicky ovládla důležité pevnosti a karavanní cesty, jež protínaly rozsáhlé území Anatólie.

Ikonský sultanát, nazývaný Turkey Rum, s hlavním městem Ikonion (dnešní Konya v Kappadokii) zaujímal převážně východní a jižní maloasijskou oblast. Jeho soužití s Nikaiou bylo od počátku šedesátých let 13. století relativně klidné.

Pohyblivost hranice mezi Latinským a Nikajským císařstvím závisela zejména na situaci v Thrákii. V této oblasti se vůdcem protilatinského hnutí stal bulharský car Kalojan, který donutil křižáky v bitvě u Adrianopole v roce 1205 k ústupu z thráckého území, což nikajskému státu usnadnilo situaci. V roce 1211 pronikl Jindřich Flanderský až k Pergamonu a Nymfaiu, nicméně byl zastaven. Následující smlouvou uzavřenou v roce 1212 v Nymfaiu byla vymezena Latinskému císařství politická pravomoc jen v severozápadní části Malé Asie, čímž došlo k podstatné redukci původně velkých latinských lén v Malé Asii.

Po vnitropolitické stránce začal Theodoros I. Laskaris budovat stát v Nikaii v ostrém nepřátelství vůči velkým feudálům a pozemkovým magnátům, kteří zde získali své úděly již v době komnenovské dynastie. Snažil se je získat pro svou reálnou politiku vůči Latinům, nebo je pokořit. Decentralizační tendence proniárů ohrožovaly jednotu státu, který žil v neustálém napětí a existenčním ohrožení. Léta 1212–1214 byla – co se týče zahraniční politiky – relativně klidným obdobím, a proto přistoupil Theodoros Laskaris k ekonomickým reformám, jejichž důsledky se projeví v dalším vývoji císařství.

Velké pozemkové úděly byly propůjčovány vojákům a císařským úředníkům. Podstatná část pozemkového majetku náležela totiž do vzniku Nikajského císařství císařské koruně v Konstantinopoli. Značný majetek zde měla rovněž konstantinopolská církev a kláštery. Tato oblast byla vždy centrem napětí mezi provinciální aristokracií a ústředním aparátem v Konstantinopoli. Za Theodora Laskarise byla považována všechna půda za státní doménu a panovník sám rozhodoval o jejím dalším osudu. To platilo pro oblast kolem Smyrny, kde do roku 1204 nemáme o pronii zmínky. Byly tu jen konfiskované korunní statky, které se nazývaly *demosiake ge* (státní půda), a část majetku císařovny, tzv. *despoiniaka ktemata*. Teprve po roce 1204 byla tato císařská půda rozdělena jako pronie Theodorem Laskarisem.

Velké proměny zasáhly i majetky konstantinopolské církve. Po roce 1204 už nenacházíme v pramenech údaje o vlastnictví konstantinopolského patriarchátu v Malé Asii. Majetek patriarchy byl rozdělen mezi tamní kláštery. Chrám Boží Moudrosti v Konstantinopoli ztratil statky kolem Smyrny, které byly Theodorem Laskarisem přiděleny klášteru Lembo u Smyrny. Císař nakládal s církevními statky, jako by náležely státu. Prováděl konfiskace bývalých domén církevních konstantinopolských statků a díky jejich znovurozdělení, často i mezi světské feudály protidohodou za vojenské služby, vytvořil v Malé Asii pevnou feudální vrstvu oddanou jeho cílevědomé politice. Císař Ioannes Vatatzes pokračoval v agrární politice svého předchůdce.

Prameny v této době uvádějí dva typy velkého světského vlastnictví. Pronie udělované za vojenskou službu byly označovány jako vojenské pronie (*stratitikai pronoiai*). Vedle nich existovaly pozemkové majetky vysokých úředníků s právem vybírat daně či dávky, které byly spojeny s půdou (*epiteleia*). Tyto dvě formy známé z doby komnenovské dynastie se v období vlády dynastie Laskarisů plně rozvinuly na celém nikajském území.

Vojenská pronie byla propůjčeným nedědičným vlastnictvím, které zůstávalo ve stejných hranicích. Nebylo možno je zvětšovat, prodávat a disponovat jím, protože skutečným vlastníkem a propůjčovatelem byl stát.

Další formu světského vlastnictví tvořily velké domény zvané též apanáže, jež na rozdíl od pronie byly vlastnictvím dědičným, se kterým mohl majitel volněji nakládat. Například *beneficiaire* zastupoval svým způsobem císaře nebo stát. Část půdy mohl pronajímat závislým rolníkům. Tyto velké domény však musely být

znovu potvrzovány při nastoupení nového císaře, který je buď blahosklonně znovu udělil, anebo je zrušil. Držiteli velkých domén (apanáží) byly aristokratické rodiny, jež měly nejbližší k císařskému rodu.

Jak pronie vojenské, tak velké domény (apanáže) byly obdělávány závislými rolníky, kteří měli dosti dobré životní podmínky. Objevuje se i určitá emancipace závislého rolnictva v tom smyslu, že paroikové mohli kromě povinností vůči pánovi vlastnit svůj malý osobní pozemkový úděl, z něhož již nebyli povinni odvádět ani rentu, ani dávky do státní pokladny. Údaje o prodeji půdy mezi paroiky svědčí o možnosti jejich poměrně svobodného rozhodování. Tento fakt potvrzuje i další terminologické označení paroiků jako obdělavatelů půdy a pěstitelů (*epoikoi, oikodespotoi*). Ovšem většina paroiků v Nikaii byli závislí rolníci, kteří pravidelně odváděli daň do státní pokladny (*telos*) a rentu (*morte*) feudálovi světskému nebo církevnímu.

Významným činitelem jak v ekonomickém, tak v duchovním životě Nikajského císařství byly kláštery. Jejich počet byl značný. Navazovaly zřejmě na mnišské hnutí z období raně křesťanského, měly spojení s kláštery na maloasijském pobřeží, na ostrovech Patmos a Chios i s kláštery konstantinopolskými a s Athosem (zejména s klášterem Velká Lavra).

Ekonomické zázemí klášterů v Nikajském císařství tvořila úrodná zemědělská oblast, zejména území v okolí Smyrny hustě osídlené vesnicemi a statky. Některé kláštery byly dokonce osvobozeny od státních daní. Toto privilegium bylo např. v roce 1235 uděleno klášteru Lembiotissa u Smyrny. Navíc byla Malá Asie, a to už od seldžucké invaze, prostoupena sítí arcibiskupství a biskupství. Maloasijský klérus počtem i vzdělaností silně konkuroval církevním hodnostářům v evropské části Byzance a často je i převyšoval.

Představitelé dynastie Laskarisů se snažili obnovit a rozvinout i městský život. Byl to zejména Ioannes Vatatzes, který první přistoupil k obnově strategicky významných měst ve vnitrozemí Malé Asie i na západním maloasijském pobřeží. Byly obnoveny městské i pevnostní hradby a obranný systém důležitých lokalit. V tomto smyslu navazovala dynastie Laskarisů na dílo komnenovské dynastie. Nejvíce pozornosti však bylo věnováno maloasijským přístavům, zejména Smyrně. Obnova přístavů probíhala společně s výstavbou loďstva, které – pokud nebylo křížáky vyřazeno z provozu, bylo po roce 1204 v katastrofálním stavu. Tím Nikaia prosadila svou autoritu v Egeidě, kde se záhy stala rivalem křížáckého loďstva. Obnovení námořního života nikajské říše bylo korunováno prvými úspěchy, když bylo znovudobyto ostrova Chiu, Rhodu a Samu.

Po vojensko-námořních vítězstvích následovaly i úspěchy ve vnitřním životě říše, zejména v organizaci obchodu. Pokud se jedná o dálkový obchod, byly obnoveny obchodní styky se sultanátem ikonským, zatímco se výrazně omezil dovoz zboží z italských republik. Hospodářská politika nikajských císařů vedla k protekcionismu, k ochranářské celní a autarkní výrobní politice, což se projevovalo v tom, že byla prosazována zásada „především vyrábět a nedovážet“; základem obchodu

byla zásada, co „řecká půda urodí a co řecké ruce vyrobí“. Zvláště silně byl omezován dovoz luxusního zboží, které konkurovalo domácí výrobě, a proto na ně bylo uvaleno vysoké clo. Nikaia přes to, že byla v neustálé vojenské pohotovosti, byla ve srovnání s byzantskou říší ekonomicky čilým regionem. Vhodně provedené reformy i ekonomická opatření v Malé Asii dokázaly i po tragickém roku 1204 ozdravit společnost natolik, že dokonce prosperovala.

Vláda Ioanna II. Duky Vatatzy byla obdobím velkého kulturního rozvoje. Císař sám byl velmi vzdělaný a Nikaia se stala rezidencí dvorské kultury. Rovněž města Magnesia a Nymfaion se těšila jeho velké podpoře.

„Vláda v exilu“, jak se někdy označuje vláda Nikajského císařství, se snažila posílit ekonomický život a rozvíjela ty prvky, které se začaly objevovat za komnenovské dynastie. Týž cíl sledovala i ve sféře administrativní. Tím se vytvořil základ ke strukturálním proměnám. Do vládnoucích kruhů původních maloasijských rodů byli začleněni příslušníci aristokracie, přistěhovalí hlavně z Konstantinopole a z ostrovů. I zde zaujali prvořadé místo oddaní úředníci, opírající svůj vliv o velké pronie a o vysoké postavení ve státním aparátě.

Úloha císařova prvního ministra, který od poloviny 11. století byl nazýván *mesazon* (doslova prostředník), našla i zde své uplatnění. Byla udělována tomu, kdo požíval největší důvěry a stal se proto zprostředkovatelem mezi císařem a dalšími výkonnými úředníky. Na něm záleželo, jaké stanovisko zaujímal panovník k určitým důležitým problémům vnitřní i zahraniční politiky. Význačného postavení ve funkci masazonta dosáhl Andronikos Tornikes, původem Armén, a po něm další z význačných rodin, jako byli Kariantes, Mouzalon a Petritzes. Mezi nimi docházelo, jak bylo ostatně zvykem, ke značnému sblížení prostřednictvím sňatkové politiky, jež jim upevňovala postavení u dvora. A tak i zde velice záhy důležitě pozice ve vládě, ve státním aparátu i administrativně obsazovaly bohaté a mocné rody.

K administrativním funkcím náležela i vysoká funkce ministra financí (*vestiarios*). Byl to velice odpovědný úřad, proto jej mohli zastávat jen lidé vybraní a nejspolehlivější. Jejich povinností bylo pečovat o císařské důchody a spravovat je; zároveň měli největší přehled o daňových rozpisech na území říše.

Armáda v Nikajském císařství měla velmi různorodé národnostní složení. Velkou část tvořila vojska „latinská“, což byli vojáci rekrutující se z Evropy a pocházející z anatolských provincií. Druhá složka byla problematictější, byla nazvána „skythská“ a její základ tvořili Kumáni, kteří nevynikali přílišnou loajálností a byli značně nespolehliví.

Vládu Theodora I., zakladatele nikajské říše, převzal jeho švagr, Ioannes III. Dukas Vatatzes (1222–1254). Za panování této význačné osobnosti byly upevněny počáteční úspěchy byzantské rekonquisty. Z některých částí bývalé byzantské říše byli vypuzeni Latínové a císařství se územně rozrostlo. V roce 1205 bylo latinské panství omezeno jen na území Konstantinopole s okolím a městem Nikomedeia. Území nově dobytá Nikaia, zejména strategicky významné ostrovy

Chios, Samos, Lesbos a později i Rhodos, znamenala spolu s postupným obnovením loďstva a přístavů výraznou posilu nikajského státu v Egejské oblasti.

Ioannes III. Dukas Vatatzes se však nespokojil jen námořními úspěchy, ale vstoupil i na evropskou pevninu, do Thrákie, kterou obsadil včetně hlavního města Adrianopole. V této době se již zdálo, že nikajští císařové budou mít cestu do Konstantinopole otevřenou. Nebyli však jediní, kdo o dobytí Konstantinopole usilovali. Podobné záměry měl i epirský despota Theodoros Angelos a bulharský car Ivan Asen II.

Epirský despotát

Vedle Nikaie byl druhým, neméně důležitým politickým centrem odporu vůči Latinskému císařství despotát Epirský. Jeho zakladatelem byl Michael Angelos Dukas Komnenos, nezákonný syn sebastokratora Ioanna Angela Komnena. Ještě v době vlády Alexia III. Angela se sebastokrator Ioannes stal vévodou (*dux*) v Epiru a Thessálii, kde se podobně jako v sousední Makedonii snažil získat velký pozemkový majetek, který se stal materiální a poté i politickou oporou této rodiny v západním Řecku a v Makedonii.

Michael Angelos se opíral o území, jež se rozkládalo od Dyrhachia po Korintský záliv. K despotátu náležela ještě Aitolie a Akarnánie. Administrativní i vojenská správa despotátu byla soustředěna do Arty. Přírodní podmínky Epiru byly velice odlišné od maloasijské oblasti. Hornaté pásy nedovolovaly rozvíjet ve velké míře zemědělskou výrobu. Pouze epirské pobřeží bylo úrodné a výnosné. V zemědělství převažovalo velké pozemkové vlastnictví proniárů a klášterů, ale bylo silněji zastoupeno jen v Thessálii a Makedonii. Dochovalo se i hodně přežitků vesnické občiny. V popředí stály silné rody, jež vlastnily pozemkové domény obdělávané paroiky.

V úrodných pásech střední a jižní Makedonie, Thessálie a jižního Epiru se rozkládaly rozsáhlé bohaté statky císařských rodů Komnenů, Angelů, Duků a také zámožného rodu Melissenů. V okolí Nikopole se prostíraly církevní domény, v jižní Makedonii pak statky athoských klášterů, jejichž pozemkové vlastnictví v této oblasti podobně jako na Athosu zůstalo beze změny. Athoské kláštery si udržely proti latinským dobyvatelům nejen církevní suverenitu, ale i ekonomickou nezávislost.

I když tendence vývoje feudálního vlastnictví v Epiru byla obdobná jako v Nikajském císařství, přesto zde ekonomický život nevykazoval takovou celistvost, a to především pro různorodost přírodních podmínek a rozličný stupeň rozvoje výrobních vztahů. Zachoval se však – zejména v horských oblastech – velký počet svobodného obyvatelstva, jež nebylo zdaňováno a mělo i určitou závislost.

Etnická paleta epirského obyvatelstva byla velice bohatá. Ve střední a jižní Makedonii převládal slovanský živel, ve středním a jižním Epiru a v Thessálii

řecký. V severní části Epiru většinou sídlili Albánci. V Thessálii, která se nazývala „Veliká Vlachie“, jakož i v Makedonii a v Epiru bylo mnoho kočujících i usedlých Vlachů. Právě u tohoto obyvatelstva se uchovaly zbytky rodových občinových vztahů. Epirské území zaznamenalo po roce 1204 velký příliv obyvatelstva, jež uprchlo z Peloponésu před latinskými dobyvateli a které se usadilo zde nebo v Akarnánii či Aitolii. Nacházelo útočiště zejména v opevněných městech.

Společenská struktura Epirského despotátu nebyla plně konsolidována. Ani vládnoucí vrstva netvořila pevnou politickou sílu, jak tomu bylo v Nikajském císařství. S udělováním proní se zde setkáváme jen náhodně. Ač mnoho proní dostali přistěhovalci z různých částí říše, nejednalo se o systém uvědomělé hospodářské aktivity, na níž by se podílela cílevědomě státní moc. Udělování proní vycházelo zcela z libovůle vládnoucí vrstvy a nemohlo se srovnávat se systematickým budováním pevného ekonomicko-politického celku, jakým byla Nikaia. Naopak se zde v důsledku nerovnoměrného a zcela volného nakládání s pozemkovými statky rozvinuly decentralizační prvky a vytvářely se na sobě nezávislé regiony, jež byly sice spojeny nominální mocí, ale nebyly schopny v čas nebezpečí účinné, společné vojenské akce. Hlava státu vydělovala pro svoje příbuzné ohromné údíly, jejichž správa nepodléhala žádné kontrole. Proniáři si prosadili úplnou nezávislost na státní moci, ba co více, jejich agresivní zásahy postihly i klášterní vlastnictví a církevní statky. Bratr Theodora Angela, Konstantinos Dukas, (1224–1230), klidně zkonfiskoval klášterní bohatství i půdu a dokonce vyhnal z Naupaktu řeckého metropolitu, hlavu řeckého duchovenstva.

Některá města Epirského despotátu však značně prosperovala, a to díky vlastnímu rozvoji zbožní výroby a proto, že byla zapojena do dálkového obchodu. Do centra, jako byla Soluň, Dyrrhachion (Drač), Ochrid, Arta, Naupaktos, Larissa, přijížděli hlavně benátsí a dubrovníčtí kupci, kteří zaujali důležité postavení nejen ve městech, ale navázali i obchodní spojení s jejich úrodným zázemím. Archonti zůstávali i přesto ve městech předními osobnostmi a rozhodovali o městské správě. Vzhledem k tomu, že byli zemědělskými magnáty, představovali ve výrobě a v obchodě spíše brzdu než aktivní sílu.

Po správní stránce bylo území rozděleno na *themata*, v jejichž čele stál *dux*, který měl administrativní i soudní pravomoc. Themata se dále dělila na daňové okruhy zvané *katepanikia*. Několik themat tvořilo téměř nezávislá feudální knížectví.

Území se rozpadala na víceméně samostatné útvary, jen slabě spojené s centrální mocí. Např. dobytí Soluně v roce 1224 neznamenalo pro Epirus zvětšení území ovládaného centralizovanou mocí, ale fakticky přispělo k vytvoření dvou center, Arty a Soluně, neboť Theodoros Angelos předal Soluň svému bratru Konstantinu Dukovi. Dalším rozdělováním země mezi syny panovníků roztržštěnost dále vzrůstala. Manuel Angelos (1230–1237), vládce Soluně po bitvě u Klokotnice, svěřil Epirus zákonnému následníkovi Michaelovi II. Angelovi (1231–1258). Michael II. poté rozděloval území Epirského despotátu až do smrti mezi své syny: Epirus s Artou dal Nikeforovi, Thessálii s městem Neai Patrai nezákonnému synovi Ioannu Dukovi.

Epirský despotát jako celek nebyl vnitřně konsolidovanou hospodářsko-politickou jednotkou, ale souborem různorodých oblastí na odlišném stupni ekonomického vývoje, v nichž natrvalo zvítězila tendence k decentralizačnímu vývoji.

Rovněž církev v Epirském despotátu i v Soluňském království postrádala pevnou správu a centrální vedení. V čele církve v Epiru stál poté, co byl vyhnán latinský patriarcha, naupaktský metropolita. Byl zcela nezávislý, i když v liturgických záležitostech později podléhal nikajskému patriarchovi. Po dobytí Ochridu Bulhary přešly špičky církevní hierarchie do arcibiskupství bulharského a zůstily se již dostatečně napjaté vztahy mezi Bulharskem, Epirem a Nikaiou. Silná rivalita mezi duchovenstvem Epirského despotátu a Nikajského císařství odpovídala nepřátelským aspiracím obou státních útvarů.

Epirští panovníci se pokoušeli strhnout na sebe vůdčí postavení v obnovování byzantské říše a dělali si ambice na získání císařského titulu a na dobytí Konstantinopole. Bitva u Klokotnice v roce 1230 podstatně oslabila tyto ambice. Vítězní Bulhaři se zapojili do protilatinského tažení na Balkáně se stejnými úmysly strhnout na sebe hegemonii. Největších úspěchů zde ale dosáhl třetí z претендентů usilujících o obnovení byzantského impéria, Nikaia. Ve čtyřicátých a padesátých letech 12. století se začal nikajský císař úspěšně prosazovat na decentralizovaném epirském území.

Trapezuntské císařství

Třetím státním útvarem, který byl původně součástí byzantské říše a který se osamostatnil po čtvrté křížové výpravě, bylo Trapezuntské císařství. Vytvořilo se po roce 1204 jako výsledek dlouhodobého procesu decentralizace a narůstajících separatistických tendencí v Byzanci. Zárodky tohoto procesu se objevily již na přelomu 11. a 12. století, kdy v pontské oblasti existovalo polozávislé feudální knížectví, ve kterém vládla dynastie Gabradů-Taronitů. Decentralizační snahy feudálů byly podporovány vývojem tamějších měst, která se snažila osvobodit od centrální, finanční a administrativní kontroly ze strany Konstantinopole. Hospodářskou emancipaci těchto prosperujících měst prosazovaly rozvinuté složky řemeslnického a obchodního obyvatelstva. Byly v tom podporovány místními feudálními rody, které si ve městech vynahrazovaly to, o co je Konstantinopol ochuzovala, totiž privilegovaný podíl na vysokých funkcích v městské správě. Místní aristokracie měla oporu i v rolnictvu, které bylo seldžuckými nájezdy sužováno a hledalo proto ochranu v opevněných přístavních městech.

Zdá se, že v období „komnenovské restaurace“ v Trapezuntě si decentralizační síly ještě více prorazily cestu k moci. V kritické době oslabení Byzance koncem 12. a počátkem 13. století sehrálo důležitou roli Gruzínské království v čele s královnou Tamarou, která se aktivně postavila proti Seldžukům a umožnila taktickými zásahy upevnit pontskou oblast kolem hlavního emporia Trapezuntu.

Prvními představiteli trapezuntského státu byli vnuci císaře Andronika I. Komnena (1183–1185), císař Alexios I. (1204–1222) a jeho bratr David Komnenos.

Základním jádrem trapezuntské říše byla oblast Pontu, jihovýchodní pobřeží Černého moře od Batumi po Sinope. Geografické i klimatické podmínky byly velmi příhodné obchodnímu podnikání, takže vykrystalizovala silná podnikavá vrstva řemeslnicko-obchodnická. Feudálové spolu s patriciátem tvořili význačnou mocenskou skupinu a politickou sílu v říši.

Mezinárodní postavení Trapezuntského císařství se nerozvíjelo úspěšně. Střetnutí s Nikaiou, ve kterém trepezuntský panovník bojoval jako spojenec latinského císaře, skončilo pro Trapezunt porážkou. Nikajský císař anektoval Paflagonii, území západně od Sinope, spolu s městy Amastris a Herakleia. Seldžukové v této době znovu zaútočili na oslabený Trapezunt a ovládli Sinope. Trapezuntský císař se stal vazalem Ikonského sultanátu. Císařství se ještě dále hospodářsky rozvíjelo, zejména ve 13. a 14. století, díky čilým obchodním stykům s italskými republikami, zvláště s Janovem. Janovská republika si udržela prvenství v černomořském obchodě a měla zde své kolonie. Nejznámější z nich byla Kaffa na Chersonnesu (Krym). Trapezuntské císařství tak reprezentovalo svérázný model státu, nápadně se blížíci modelu obchodních italských republik. Udrželo se i po pádu Konstantinopole a teprve roku 1461 se stalo kořistí osmanských dobyvatelů.

Po roce 1204 projevil o byzantské dědictví zájem kromě zmíněných tří „řeckých“ nástupnických států ještě dva slovanské státy na Balkáně, a to obnovené Bulharské carství a Srbsko. Jejich vzestup začal kolem 12. století jako důsledek úpadku byzantské moci. Na obou územích probíhal tuhý soubor mezi římskou církví a ortodoxií, kterého bylo využito k posílení státní samostatnosti obou územních celků. V Srbsku získala římská církev rozhodující vliv za vlády syna zakladatele dynastie Nemanjičů, Štěpána (1196–1228). K papeži se rovněž obrátil Štěpánův spojenec, bulharský car Kalojan, který získal od papežské kurie královskou korunu. Roku 1217 korunoval papežský legát i srbského vladaře Štěpána Nemanju, zvaného proto Prvověnčaný (= kdo první obdržel korunu). Roku 1219 se ale Srbsko odklonilo od Říma a zřízením arcibiskupství zde došlo k posílení pravoslaví.

Bulhaři využili situace okolo roku 1204 a zmocnili se západní Makedonie. Brzy poté se střetli s Latiny. Vítěznou bitvou u Adrianopole roku 1205 podlomili aktivitu Latinského císařství. Svého vítězství však přímo nevyužili, protože po smrti cara Kalojana upadlo Bulharsko do vnitřních zmatků a z oslabení Latinského císařství vytěžila nejvíce Nikaia. V boji o získání hegemonie pak Bulhaři mnohokrát měnili spojence. V zápase proti Uhrám, Srbsku a Epiru se na čas sblížili nejen s papežskou kurií, ale i s Latinským císařstvím a rovněž i s Nikaiou.

Zatímco Srbsko prožívalo období určité stagnace, zaskvěla se hvězda Bulharska znovu v nebyvalé síle za cara Ivana Asena II. (1218–1241). Stal se nejprve spojencem latinských císařů. Bitvou u Klokotnice roku 1230 definitivně rozmetl prudce vyhaslou moc Epirského despotátu a mocenská převaha na Balkáně přešla

načas na Bulharsko. Ivan Asen II. tak ovládl epirské državy v Thrákii, Makedonii a v Albánii. Tehdy vystřídal své latinské spojení přátelstvím s Nikaiou a narušil zároveň svazek Bulharska s římskou církví, díky čemuž získal od Nikaie roku 1235 souhlas k založení samostatného bulharského patriarchátu. Za slabé vlády dvou Štěpánových synů nabyl i značného vlivu v Srbsku. Uvažoval nyní o dobytí Konstantinopole a obnově jednotného císařství. Tento velkolepý sen však zemřel zároveň se svým tvůrcem roku 1241 a Bulharsko bylo v následujících letech značně popleněno mongolským vpádem. Mongolové oslabili nejen jihoevropské státy, ale i Trapezunt i Ikonský sultanát v Malé Asii.

Jediným možným uchazečem o vůdčí roli v boji za obnovení byzantské říše se tak ve čtyřicátých letech 13. století stala Nikaia, která se dokázala prosadit jak proti Trapezuntu, tak proti Bulhary rozdělenému Epiru, který ještě více oslabila dobytím Soluně v roce 1246. Vážná konkurence ze strany Bulharů ji v této době neohrožovala.

V zahraniční politice navázal nikajský císař dobré vztahy s německým císařem Fridrichem II. Hohenštaufským. Tento panovník měl zájem o východní Středomoří. Považoval je za součást a oporu štaufských univerzalistických cílů, které se zdály po pádu Konstantinopole tak lehko dosažitelné. Štaufské období bylo jedním z nejnepjatějších z hlediska vzájemného poměru mezi mocí světskou a církevní. Papežům byla solí v očích pevná pozice Štaufů na Sicílii a tím i v Itálii. Pokoušeli se podlomit císařskou moc v Evropě hojným vyhlášením církevní klatby. Stejně tak se snažil i císař oslabit postavení papeže Innocence IV. v Latinském císařství a Jeruzalémském království. Usiloval o získání pozice v Jeruzalémě nejdříve sňatkovou politikou. Když toho dosáhl, vypudil jeruzalémského krále Jana z Brienne. Tento starý muž však našel útočiště u papeže, který jej jmenoval poručíkem nezletilého dědice Latinského císařství. Získal i císařský titul, kterým se honosil až do své smrti v roce 1237.

Po nepřítli zdařilém císařově vojenském vystoupení v Jeruzalémě byla zahájena diplomatická jednání, ve kterých Fridrich II. s úspěchem nahrazoval své vojenské nedostatky kultivovanou diplomacií spojenou s náboženskou tolerancí. Navázal jednání s císařem Ioannem III. Vatatzem, jak o tom svědčí vzájemná korespondence. Fridrichova politika směřovala i zde k oslabení papežova vlivu v Latinském císařství. Ioannes III. Vatatzes nabídl Fridrichovi spojení s tím, že mu pomůže proti papeži restaurovat politickou moc v Konstantinopoli. Jeho vztahy byly ještě těsnější poté, co se císař Ioannes Vatatzes po smrti své ženy z rodu Laskarisů rozhodl vzít si za manželku dceru Fridricha II. Konstancii, která přijala na byzantské půdě jméno Anna. Oba spojoval odpor vůči papežské nadvládě ve Středomoří, jehož cílem bylo podlomit latinské panství a oslabit vliv papeže na Východě. Vzájemný vztah obou politiků byl přerušen smrtí Fridricha II. v roce 1250 a vbrzku i smrtí Ioanna Vatatzy v roce 1254. Syn a nástupce Fridricha II. Manfred nejevil o východní otázky zájem a směřoval spíše k dohodě s papežem.

Dále postupovala Nikaia proti slábnoucímu Latinskému císařství již zcela samostatně a cílevědomě. Tento rozhodný nástup nemohla ovlivnit ani krátká peripetie jednání o církevní unii s papežským státem. Papežská kurie neměla u kléru s výjimkou úzké vrstvy kněží dosazených do hlavních církevních úřadů v Konstantinopoli a v některých městech žádnou podporu. Nikajský císař v otázce unie zastával stejné stanovisko jako v jednání s císařem Fridrichem II. Byl ochoten uzavřít církevní kompromis jen za podmínky, že za unii získává vládu v Konstantinopoli. Jednání o unii s Innocencem IV. bylo jen formální a žádného úspěchu dosaženo nebylo.

Nikajské císařství za Ioanna III. Vatatzu a později za Theodora II. Laskarise (1254–1258) bylo důležitým kulturním centrem, které uchovávalo byzantské povědomí a udržovalo starou tradici. Projevovala se snaha, aby Nikaia připomínala svou vzdělaností starověké Athény. Kontinuita vzdělání byla zabezpečena ediktem císaře Ioanna Vatatzu o založení filozofické školy v Nikaii, kde působil známý vzdělanec Nikeforos Blemmydes, učitel císaře Theodora II. Laskarise a dvou významných historiků Georgia Akropolita a Georgia Pachymera. Císař Theodoros II. Laskaris podporoval vzdělání a zakládal knihovny a byl i autorem teoretických traktátů filozofického zaměření. Nikaia byla po pádu Konstantinopole jediným živým kulturním centrem, v němž bylo možno pokračovat ve vědeckém i duchovním odkazu předků. Politická snaha nastolit v říši znovu poměry, které vládly před rokem 1204, vedla k posílení tradicionalismu v byzantské kultuře. Rozvinuly se diskuse o Platónovi a zvláště o Aristotelovi. Sahalo se znovu k samým kořenům antické tradice. Zároveň se vytvářel i nový typ literárního hrdiny, který byl podle mínění některých řeckých historiků počátečním symptomem rodícího se řeckého národního povědomí.

Restaurace byzantského trůnu v Konstantinopoli

Klidnou hladinu politicko-ekonomických vztahů uvnitř Nikajského císařství rozčeřily spory mocných rodů nacházejících se v přímé blízkosti panovníka. Nový císař Theodoros II. Laskaris začal projevovat jednoznačně přízeň jen svému příteli, protovestiariovi Georgiovi Muzalonovi, čímž podráždil ostatní představitele vysoké aristokracie. Císař se distancoval od svého otce i v mezinárodních otázkách. Především neprojevoval ochotu ke sblížení ze Západem a s papežem pomocí unie. Navíc dosadil na místo patriarchy omezeného asketu Arsenia, který byl fantastickým odpůrcem této unie. A tak se pomalu v řadách šlechty vytvářela opozice vůči Theodorovi. Vedl ji Michael Komnenos Palaiologos, který dočasně uprchl k Seldžukům – k sultánovu dvoru. Po krátké době se znovu vrátil do Nikaie a s císařem se formálně smířil. Zřejmě jej bylo zapotřebí jako zkušeného velitele v bojích proti Srbům a Bulharům na Balkáně.

Císař Theodoros Laskaris, který byl od dětství postižen epilepsií, zemřel roku 1258 ve věku 36 let. Zanechal po sobě sedmiletého syna Ioanna IV. Laskarise. Svěřil jej do péče a ochrany svému příteli Georgiovi Muzalonovi, kterého svrhlo spiknutí vysoké aristokracie vedené Michaelem Palaiologem. Již třetí den po smrti Theodora Laskarise byl Muzalon při smutečním obřadu zavražděn spolu se svým bratrem v chrámu před oltářem. Došlo ke změně regentské vlády, do jejíhož čela se postavil výše zmíněný Michael Palaiologos, potomek významného aristokratického rodu spřízněný sňatkem s císařskou rodinou. Oplýval politickými schopnostmi a zkušenostmi úspěšného válečníka. Systematicky si připravoval půdu u dvora a bylo mu oddáno nejen vojsko, ale i klérus. Získal nejvyšší hodnosti, nejdříve titul *mezas dux*, potom *despota*. Na přelomu roku 1258/9 byl korunován na spolucísaře nedospělého Ioanna IV. Laskarise.

Byl nucen velice rychle reagovat v zahraniční politice a čelit nepřítelství proti postupující nikajské rekonquistě. Na Západě se vynořila idea „nového křížového tažení proti schizmatickým Řekům“. Vystoupil s ní syn Fridricha II., obávaný a nebezpečný sicilský král Manfred, jehož program byl značně rozdílný od programu jeho otce. Sicilští Normané spolu s Manfredem obsadili v roce 1258 Korfu a důležitá města epirského pobřeží Dyrrhachion, Avlonu a Butroton. Navíc byl jejich nástup vítán některými separatisty v západním Řecku a představiteli zbytků latinského panství v Achajském knížectví a na Peloponésu. Nebezpečnou koalici ještě posílil další nepřítel Nikaie, srbský car Uroš I., který se svými vojsky obsadil v roce 1258 významná města v Makedonii – Skopje a Prilep.

Michael VIII. Palaiologos spoléhal na pomoc svého bratra, sebastokratora Ioanna Palaiologa, který byl vrchním velitelem pozemního vojska, v němž významnou část tvořily oddíly kumánské a seldžucké. K rozhodující bitvě došlo v údolí u Pelagonie v roce 1259. V boji byli Manfredovi spojenci poraženi a byl pobit i výkvět 400 rytířů vyslaných Manfredem. Sám Guillaume Villehardouin, správce Achajského knížectví na Peloponésu byl zajat. Po této bitvě už byl osud Latinského císařství, které se snažilo zoufalou situací v Konstantinopoli zachránit vojensky, rozhodnut.

Rychlou orientací Michaela VIII. Palaiologa, nedávného rivala benátské signorie ve Středozeří, na janovskou republiku vstoupil do hry další činitel, jenž zatím zůstával ve stínu benátské obchodní a politické aktivity. Dne 13. března 1261 byla v Nymfaiu podepsána dohoda, kterou byla udělena janovským kupcům privilegia a výhody, a to téměř v takovém rozsahu, jako tomu bylo v roce 1082 při udělování obchodních privilegií a výsad Benátčanům. Janované se zavázali vojensky pomáhat nové dynastii a obdrželi za to bezcenný průjezd i obchod ve všech přístavech říše a zejména právo zřídit si v Konstantinopoli vlastní čtvrť – Galatu. Zde byl dán základ volného průjezdu a obchodu Janovanů do Černého moře.

Tento diplomatický tah a rychlá vojenská akce byly pro budoucího císaře Michaela VIII. velmi významné. Společně s vojskem Alexia Strategopula došlo k obléhání Konstantinopole, jejíž obránci však nekladli žádný odpor. 13. srpna

roku 1261 oslavoval Michael VIII. svůj vjezd do hlavního města obnovené říše. Byl to však smutný vjezd. Město bylo vyloupeno, kostely zbaveny pokladů, císařský palác Blacherny byl v troskách. Slavnostní ráz císařovu vjezdu dodával jen přátelský jásot byzantského obyvatelstva a vzápětí i náboženský obřad. Slavnostního aktu obnovení byzantského císařství se zúčastnil i konstantinopolský patriarcha. Byl to akt znovuvrácení života městu, tak těžce zkoušenému a pokořenému. Michael Palaiologos a jeho žena Theodora přijali korunu a jejich korunovace se zúčastnil i jejich tříletý syn Andronikos. Tím bylo dáno najevo, že vládnoucí dynastií bude nadále rod Palaiologů, nikoli poslední potomek císaře nikajského Ioannes IV. Laskaris, který byl na příkaz Michaela Palaiologa oslepen a slavnostního ceremonielu se nezúčastnil. Plody dlouholetého úsilí o znovuoobnovení říše i tíhu vlády vzala na sebe dynastie palaiologovská, jíž se uzavírá epilóg byzantské říše, období 13. – 15. století.

Epilog byzantské říše

Poslední dvě století trvání byzantské říše vládla na jejím trůně palaiologovská dynastie (1261 – 1453), která uzavřela jedno z nejtěžších období, jimiž procházela byzantská společnost během historického vývoje. Tato pozdní epocha je v současné historiografii nejednotně hodnocena. Vyplývá to zřejmě ze skutečnosti, že poskytovala rozporuplný obraz již svým současníkům. Na jedné straně zachycujeme společensko-ekonomický úpadek říše, který urychlovala osmanská agrese, na druhé straně se setkáváme s vynikajícími výsledky nejen v uměleckých výtvorech tzv. „palaiologovské renesance“, ale zejména s literárními díly byzantských myslitelů, jež v mnohém předznamenávaly nové proudy známé z italské renesance a humanismu. Jen citlivým přístupem ke společensko-ekonomické situaci a ideologickým směrům této doby je možno pochopit tento zdánlivě rozporuplný jev.

Palaiologovská dynastie vládla bez přerušení do roku 1453, až na samozvané vystoupení uzurpátora trůnu Ioanna VI. Kantakuzena v letech 1341 – 1354. V mezinárodním vývoji byl důležitým předělem rok 1354, kdy se uchýlili na evropské půdě osmanští Turci, kteří z politického hlediska znamenali pro říši mnohem závažnější nebezpečí než stálé ideologické spory či vojenské plány a výpravy, které neustále organizovali exponenti a reprezentanti států západní Evropy. Bohužel v této době se ještě osmanské nebezpečí nezdálo západní Evropě tak hrozivé. Zároveň Byzanc prožívala hlubokou vnitřní krizi, na jejíž sociální motivaci poukazovali již současníci a jež našla výraz ve dvou velkých občanských válkách a sociálních a náboženských zápasech první poloviny 14. století. V nedávno obnovené říši pomalu uhasínal život civilizace, která zmizela pod tíhou neřešitelných vnitřních sporů a pod tlakem vítězného osmanského nástupu. Tento obraz neklidu kontrastoval s vývojem v západní Evropě, které se podařilo nejen překonat krizi 14. století, ale nastoupit i k dalšímu ekonomickému a ideovému rozvoji.

Obnovení říše za císaře Michaela VIII. Palaiologa

Michael VIII. Palaiologos nastupoval na trůn za situace, která byla velice složitá, neboť v oblasti středního Řecka a na Peloponésu ještě trvalo latinské panství. Zároveň byl ze severu znepokojován stálými útoky Bulharů a Srbů pronikajícími na území Thrákie a Makedonie. I benátské panství, které zůstalo neotřesené na